

Р. О. Гаврік*

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ЗАКОННОЇ СИЛИ РІШЕННЯ СУДУ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ

Ухвалене судом рішення визначає права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, надає безумовний і безспірний характер правовідносин між ними. У зв'язку з цим особливу важливість набуває питання про силу судового рішення, “рівну силі закону для конкретного випадку”¹. Дискусійним залишається як питання про сутність законної сили рішення суду, так і про зміст, тобто складові цього поняття.

Зважаючи на те, що поняття “законна сила рішення суду” використовується у цивільному процесуальному законодавстві для позначення певного моменту у часі², з яким пов'язується виконання судового рішення, його обов'язковість та деякі обмеження у процесуальних правах для осіб, які брали участь у справі, спрямованій на забезпечення незмінності рішення, ухваленого судом, розуміння його дійсного змісту має надзвичайно важливе практичне значення, оскільки дозволяє довести необхідність встановлення чинних процесуальних строків для виконання рішення, його оскарження, можливості пред'явлення іншого позову.

В українській науці цивільного процесуального права питання сутності та змісту законної сили рішення суду досліджувалося, зокрема, у працях І. О. Безлюдько, Ю. В. Білоусова, В. В. Комарова, В. І. Тертишнікова, Г. П. Тимченка, С. Я. Фурси, О. З. Хотинської, С. І. Чернооченко, О. М. Шиманович, М. Й. Штефана. Однак серед учених немає одностайності стосовно сутності та змісту законної сили рішення суду. Вона то ототожнюється із загальнообов'язковістю, то із правовою дією, то із виключністю. Також українськими вченими не здійснюється розмежування понять “правові наслідки законної сили рішення суду” та “елементи законної сили рішення суду”, хоча таке розмежування має важливе теоретичне значення, оскільки дозволяє вяснити сутність поняття “законна сила”, а отже визначити її практичну значимість.

Властивості рішення суду, які вносяться українськими вченими у зміст законної сили рішення суду, розуміються ними невіддільно від поняття “законна сила”, як такі, що не існують поза нею, хоча вважаємо таку позицію спірною.

Метою статті є узагальнення позицій українських та російських учених-процесуалістів з питань поняття та змісту законної сили рішення суду, що стане основою для подальшого дослідження її складових та вдосконалення українського цивільного процесуального законодавства про законну силу рішення суду, виділення поняття “законна сила рішення суду” та складових змісту цього поняття, вяснення співвідношення понять “правові наслідки законної сили рішення суду” та “елементи законної сили”.

При цьому поняття “рішення суду” нами буде розглядатися тільки у контексті рішення суду першої інстанції, ухваленого у порядку позовного провадження, оскільки сутність та зміст законної сили судових ухвал, наказів, рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій, а також рішень суду, ухвалених у порядку окремого провадження, мають свої особливості, вимагають самостійного дослідження.

Питання про сутність та зміст законної сили рішення суду було предметом дослідження як російських, так і українських учених-процесуалістів, однак єдиного розуміння законної сили так і не було сформовано.

У дореволюційній російській літературі був поширений підхід, відповідно до якого законна сила ототожнювалась із кваліфікацією рішення як формальної істини, що виключає можливість нового судового спору по предмету, щодо якого ухвалено рішення³. Таке визначення, вказуючи на те, що є правовим наслідком набрання рішенням суду законної

© Гаврік Р. О., 2008

* аспірант Хмельницького університету управління та права

¹ Князев А. А. Законная сила судебного решения: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / Моск. гос. юрид. акад. — М., 2004. — С. 20.

² На цьому зокрема зазначає М. А. Гурвіч (див. Гурвич М. А. Судебное решение: Теоретические проблемы. — М.: Юридическая литература, 1976. — С. 146).

³ Миловидов Н. А. Законная сила судебных решений по делам гражданским. — Ярославль, 1875. — С. 9.

сили, однак не дає відповіді на питання, що є складовими поняття “законна сила рішення суду”, оскільки поняття “формальна істина”, зокрема М. О. Миловидовим⁴, не розкривається.

Ідентична позиція щодо законної сили рішення суду у К. І. Малишева⁵ та Т. М. Яблочкова⁶. Перший розкривав поняття формальної істини через авторитет судового рішення⁷, другий — через остаточне встановлення судом правових відносин між сторонами⁸.

При цьому розкриття законної сили рішення суду через категорію його істинності не є вдалим. Будь-яке рішення суду можна вважати істинним⁹, доки інше не буде встановлено судом апеляційної чи касаційної інстанції і це рішення не буде скасоване або змінене. Рішення суду набирає законної сили тільки після закінчення строків на апеляційне оскарження чи після апеляційного перегляду, хоча цим не пояснюється, чому обставини справи можна вважати остаточно встановленими, адже можливість для скасування рішення суду (і відповідно заперечення обставин, встановлених у судовому рішенні) залишається і надалі, однак вже поза ініціативою осіб, які брали участь у справі¹⁰.

Зважаючи на це, у подальшому вчені дореволюційного періоду російської теорії цивільного процесу не використовують поняття “формальна істина” та “законна сила” як тотожні поняття.

Так, Є. В. Васьковський визначає законну силу як єдність матеріальної та формальної законної сили.

Формальна (зовнішня) законна сила ним визначається як обов’язковість ухваленого рішення суду як для суду, так і для інших державних органів та посадових осіб, що проявляється у неможливості зміни чи скасування ними цього рішення, крім скасування його судом третьої інстанції¹¹.

Матеріальна (внутрішня) законна сила, на його думку, — це повне та безповоротне встановлення судом правомірності чи неправомірності матеріально-правових вимог, що складають предмет позову¹².

У цьому випадку Є. В. Васьковським усувається недолік розуміння законної сили як формальної істини. Він висловився, що набрання рішенням суду законної сили означає лише неможливість його оскарження по суті¹³. Тобто оскарження рішення суду у зв’язку з порушенням під час його ухвалення норм матеріального права або неправильного застосування норм процесуального права є можливим і надалі, однак зміст рішення суду при цьому не змінюється — воно або скасовується (з можливим ухваленням нового рішення), або залишається без змін. Під час же апеляційного оскарження зміст рішення суду може бути змінений, відповідно обставини, встановлені рішенням суду, можуть бути оскаржені, оскільки можливість такого оскарження і робить можливим апеляційне оскарження ухваленого рішення суду.

Водночас, оскільки ухвалене рішення суду можна оскаржувати по суті, а обставини та матеріально-правові вимоги сторін вважаються ще не встановленими остаточо, то сторони та інші особи, які беруть участь у справі, формально мають право на звернення до суду із тотожними позовними вимогами¹⁴. Коли ж рішення суду набирає законної сили, обставини, ним встановлені,

⁴ Там же.

⁵ Малишев К. И. Курс гражданского судопроизводства. — СПб, 1876. — С. 433-434.

⁶ Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства. — Ярославль, 1912. — С. 245.

⁷ Малишев К. И. Указ. работа. — С. 433-434.

⁸ Яблочков Т. М. Указ. работа. — С. 245.

⁹ У розумінні його обґрунтованості, відповідності висновків суду обставинам справи.

¹⁰ Це підтверджує Є. В. Васьковський, вважаючи, що набрання рішенням суду законної сили не означає, що воно не може бути змінене, оскільки в такому випадку прийшлося б признавати рішення такими, що набрали законної сили тільки після закінчення 10-річного строку після ухвалення цих рішень по другій інстанції, оскільки протягом цього строку може бути подана скарга на перегляд цього рішення (див. Васьковський Е. В. Учебник гражданского процесса. — Краснодар: Куб. ГУ, 2003. — С. 436).

¹¹ Васьковський Е. В. Указ. работа. — С. 437.

¹² Там же.

¹³ Там же.

¹⁴ Визначення “формальне право” означає те, що суд все ж не приймає до свого провадження справу поки у провадженні є справа за тотожним позовом, хоча припинення судового розгляду через винесення ухвали про залишення заяви без розгляду усуває перешкоди для звернення із тотожним позовом. Але навіть ухвалення рішення по першій справі фактично надає право сторони або іншій особі, що брала участь у справі, на звернення із тотожним позовом до моменту набрання рішенням суду по першій справі законної сили, однак настання цього моменту матиме наслідком припинення провадження у другій справі. Тобто сторона, маючи право на звернення із тотожним позовом до моменту набрання рішенням суду законної сили, обмежена у цьому праві. Однак таке обмеження може бути скасоване після закінчення розгляду першої судової справи. Набрання рішенням законної сили означає остаточну неможливість поновлення права на пред’явлення тотожного позову доти, доки це рішення не скасоване.

стають остаточними і такими, що не підлягають запереченню, а отже і звернення із тотожним позовом стає неможливим (оскільки ухвалене та таке, що набрало законної сили, рішення суду є обов'язковим і для суду, до якого подано заяву із тотожними позовними вимогами).

Особлива позиція у Є. О. Нефедьєва, який вводить неможливість оскарження рішення суду по суті та пред'явлення тотожного позову не до визначення законної сили рішення суду, а називає їх правовими наслідками законної сили рішення суду¹⁵. Законна сила ж ним визначається як остаточне встановлення судовим рішенням правових відносин між сторонами. Ідентична позиція і у А. Х. Гольмстена¹⁶.

Позицію радянської теорії цивільного процесу щодо законної сили рішення суду можна звести до п'яти підходів¹⁷:

1. Законна сила рішення суду як права дія індивідуального правового акта, прийнятого судом¹⁸.

2. Законна сила рішення суду як особлива якість рішення суду, набуття якої рішенням суду означає набуття ним ознак акта правосуддя як особливого індивідуального правового акта¹⁹.

3. Законна сила рішення суду як його незмінність²⁰.

4. Законна сила рішення суду як його обов'язковість²¹.

5. Законна сила рішення суду як єдність статичного та динамічного елементів законної сили, тобто права дія та стабільність рішення як гарантія правової дії, її забезпечення²².

Кожен із цих підходів має свої позитивні та негативні сторони.

Так, розуміння законної сили рішення суду як правової дії в цілому є правильним, оскільки пояснює, чому саме із набранням рішенням суду законної сили воно стає загальнообов'язковим і підлягає примусовому виконанню. Це підтверджується також тим, що рішення суду є юридичним фактом і тому здатне викликати правові наслідки, які і складають зміст цієї правової дії.

Найкраще питання змісту законної сили рішення суду серед представників цього підходу розроблене М. А. Гурвічем, який у своїх ранніх роботах²³ вносить у зміст законної сили рішення суду дві групи наслідків рішення суду як юридичного факту — матеріально-правові та процесуально-правові.

Матеріально-правові наслідки — це наслідки у сфері цивільних правовідносин, в суб'єктивних цивільних правах та обов'язках, що викликаються перетворювальними рішеннями²⁴: зміна та перетворення правовідносин²⁵.

Процесуально-правові наслідки — наслідки щодо процесуально-правового положення осіб, на яких розповсюджується дія судового рішення: встановлення визначеності та неоспорюваності права, забезпечене заборонаю оскарження касаційного²⁶

¹⁵ Нефедьев Е. А. Учебник русского гражданского судопроизводства. — Краснодар: Советская Кубань, 2005. — С. 326-327.

¹⁶ Гольмстен А. Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. — СПб, 1913. — С. 266-267.

¹⁷ Варто вказати, що ці підходи визначені умовно, в процесуальній літературі наступна класифікація не зазначається, хоча спроби класифікувати розуміння законної сили були здійснені зокрема Н. Б. Зейдером (Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. — М.: Юридическая литература, 1966. — 195 с.), О. О. Князевим (Князев А. А. Законная сила судебного решения: Дисс. ... канд. юр. наук. 12.00.15 / Моск. гос. юрид. акад. — М., 2004. — С. 23-34), хоча перший робить це виключно через протиставлення своїх поглядів та поглядів учених, які називають законну силу правовою дією, і лише у О. О. Князева бачимо групування розуміння законної сили незалежно від позиції самого автора.

¹⁸ Авдюков М. Г. Судебное решение. — М.: Госюриздат, 1959. — 192 с.; Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве // Гурвич М. А. Избранные труды. — Краснодар: Советская Кубань, 2006. — С. 319-445; Полумордвинов Д. И. Законная сила судебного решения. — Тбилиси, 1964. — С. 28. Представники цього підходу по-різному визначають поняття права дія". Для Д. І. Полумордвинова — це встановлення дійсних прав та обов'язків сторін, що конкретизуються суворо визначеними межами, що індивідуалізують ту справу, по якій рішення ухвалене. Із остаточним встановленням наявності або відсутності прав та фактів, що лежать в їх основі, пов'язує правову дію рішення суду М. Г. Авдюков, у той же час вважаючи що при цьому встановленні рішення суду права підлягають виконанню за вимогою уповноважених осіб.

¹⁹ Заворотько П. П., Штефан М. Й. Судове рішення. — К., 1970. — С. 25-36.

²⁰ Гурвич М. А. Судебное решение: Теоретические проблемы. — М.: Юридическая литература, 1976. — 176 с.

²¹ Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. — М.: Юридическая литература, 1966. — С. 113.

²² Масленникова Н. И. Законная сила судебного решения в советском гражданском процессуальном праве: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. — Свердловск, 1975.

²³ Гурвич М. А. Решение советского суда как средство защиты субъективных гражданских прав // Гурвич М. А. Избранные труды. — Краснодар: Советская Кубань, 2006. — С. 446-461; Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве // Гурвич М. А. Избранные труды. — Краснодар: Советская Кубань, 2006. — С. 319-445.

²⁴ Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве // Гурвич М. А. Избранные труды. — Краснодар: Советская Кубань, 2006. — С. 414.

²⁵ Там же. — С. 457.

²⁶ У розумінні, яке застосовувалося у радянському та українському (до 2001 року) законодавстві, тобто перегляду рішень судів першої інстанції судами другої (касаційної) інстанції.

перегляду рішення і повторного розгляду того ж спору, а також виконуваність²⁷. Заборону перегляду рішення він іменує неспростовністю, неможливість пред'явлення тотожного позову — виключністю²⁸, можливість примусового виконання — виконуваністю.

При цьому такі правові наслідки рішення суду М. А. Гурвіч іменує одночасно елементами законної сили, властивостями рішення суду.

Цю позицію слід визнати правильною.

Законна сила рішення суду як забезпечена законом стабільність та реалізованість рішення суду, як здатність рішення суду спричиняти правові результати дійсно розкривається у тих правових наслідках. Ці правові наслідки у сукупності виникають після набрання рішення суду законної сили, є одночасно властивостями рішення суду, набуття яких пов'язується із набранням рішенням суду законної сили. Водночас іменувати ці правові наслідки наслідками законної сили, як це здійснюється зокрема Н. Б. Зейдером²⁹, некоректно, оскільки прямо у цивільному процесуальному законодавстві серед наслідків набрання рішенням суду законної сили визначається лише неможливість пред'явлення тотожного позову та оспорення обставин та фактів, встановлених рішенням суду, тобто такими у контексті Цивільного процесуального кодексу України є лише виключність та преюдиційність, хоча підставою для неможливості пред'явлення тотожного позову є не лише ухвалення рішення суду, а й інші причини, наприклад ухвалення рішення третейського суду, винесення ухвал про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову або укладенням мирової угоди сторін. Питання щодо визнання правовими наслідками набрання рішенням суду законної сили, його незмінності та неспростовності теж є спірним, оскільки перша ознака виникає ще з моменту ухвалення рішення суду, хоча може бути переглянута за винятковими обставинами і після набрання рішенням суду законної сили, а право на оскарження фактично не втрачається і після набрання рішенням суду законної сили за умови використання права на апеляційне оскарження і ухвалення відповідного рішення апеляційним судом. Власне визначення “наслідки законної сили” є коректним лише, якщо вважати законну силу рішення суду лише певним моментом у часі, однак тоді виникає суперечність ототожнення законної сили як моменту, із яким виникають правові наслідки правових наслідків, тобто зміщується причина та наслідок.

Тому некоректно ототожнювати поняття “правові наслідки набрання рішенням суду законної сили” та “елементи законної сили”. Перше поняття вужче і включає в себе лише ті елементи законної сили, які виникають саме із набранням рішенням суду законної сили. Ті ж елементи законної сили рішення суду, які характерні для рішення суду і до набрання ним законної сили, правовими наслідками набрання ним законної сили не є.

Також некоректно іменувати обов'язковість, виконуваність, виключність, неспростовність, незмінність та преюдиційність ознаками законної сили рішення суду, як це здійснює Н. Б. Зейдер³⁰ та його послідовники, оскільки характеризують вони не законну силу рішення суду, а саме рішення.

Таким чином, розуміння законної сили як правової дії не дозволяє з точною впевненістю говорити про коректність ототожнення властивостей рішення суду та елементів законної сили, властивостей рішення суду та його правових наслідків, передусім не можна встановити доцільність обрання саме такого переліку ознак, які набуваються судовим рішенням у момент набрання законної сили.

Розуміння законної сили як сукупності правових наслідків рішення суду характерне і для інших робіт теорії цивільного процесу радянського періоду, хоча перелік правових наслідків виділяється різний, що пояснюється наведеними вище причинами. Неспростовність, виключність та виконуваність тут присутня завжди³¹, однак часто виділяється також обов'язковість (іноді у розумінні обов'язковості для учасників судового розгляду та суду, частіше — як загальнообов'язковість) та преюдиційність, тобто визнання

²⁷ Гурвич М. А. Решение советского суда в исковом производстве // Гурвич М. А. Избранные труды. — Краснодар: Советская Кубань, 2006. — С. 413.

²⁸ М. А. Гурвич об'єднує неспростовність та виключність одним поняттям “остаточність”.

²⁹ Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. — М.: Юридическая литература, 1966. — С. 119.

³⁰ Там же.

³¹ Абрамов С. Н. Советский гражданский процесс: Учебник для юридических школ. — М: Госюриздат, 1952. — 420 с.; Полумордвинов Д. И. Законная сила судебного решения. — Тбилиси, 1964. — С. 28. Переважне виділення саме цих властивостей рішення суду пояснюється тим, що саме із набранням рішенням суду законної сили цивільне процесуальне законодавство СРСР пов'язувало виникнення даних властивостей, а щодо виключності прямо зазначалося, що це є наслідок набрання рішенням суду законної сили.

обставин та фактів, встановлених рішенням суду, що набрало законної сили, такими, що не потребують доведення³². Окреме виділення незмінності, тобто неможливості зміни рішення судом, який його ухвалив, представниками цього підходу, як правило, не здійснювалося. Якщо ж незмінність і називалася, то вона вносилася у зміст неспростовності³³.

Застосування поняття “правова дія” щодо законної сили визнається доволі спірним. Зокрема на це звертав увагу у своїх пізніх роботах М. А. Гурвіч: розглядаючи законну силу як дію, у її зміст однак не вводиться ні присудження, ні визнання спірних правовідносин, хоча правова дія виражається саме у них³⁴.

Тим більше застосування поняття “правова дія” щодо законної сили рішення суду зумовлює запитання: як саме пов’язані правова дія та ті ознаки рішення суду, які стосуються стабільності рішення суду, тобто неможливість зміни рішення (незмінність), його оскарження (неспростовність) та пред’явлення тотожного позову (виключність). Якщо вважати їх проявом правової дії, то тоді закону силу можна звести до загальнообов’язковості, як це зробив Н. Б. Зейдер. Вважаємо, що ці ознаки пов’язані із правовою дією лише тим, що вони є гарантією такої правової дії — виключаючи зміну рішення суду, вони забезпечують його виконання, оскільки презюмується дійсність фактів, обставин та правовідносин, встановлених у судовому рішенні. Це підтверджується тим, що ще до фактичного набрання чинності рішення суду, тобто ще до виникнення можливості його примусового виконання (можливості негайного виконання до уваги брати не будемо) та загальнообов’язковості, для рішення суду характерна незмінність, а можливість пред’явлення тотожного позову хоч і поновлюється, однак є обмеженою. Тому незмінність, виключність та неспростовність можна розглядати паралельно із правовою дією, але не як складові правової дії.

Ототожнення законної сили і загальнообов’язковості, подане Н. Б. Зейдером, є спірним, оскільки при цьому не робиться різниці між законною силою рішення суду і правовою дією індивідуального правового акта і практична цінність власне терміна “законна сила” зводиться нанівець, оскільки маємо ідентичний термін — “правова дія”. На цьому зокрема зазначають і окремі українські вчені³⁵. При цьому якщо вважати, що усі ознаки законної сили рішення суду виводяться із загальнообов’язковості, то тоді як пояснити, що вони проявляються в різні моменти³⁶: — незмінність — з моменту проголошення рішення суду, неспростовність — з моменту закінчення строків для оскарження рішення суду, неможливість пред’явлення тотожного позову (виключність) — одночасно з неможливістю оскарження, однак фактично ще до прийняття рішення і з часу винесення ухвали по прийняттю провадження у справі? Якщо рішення є незмінним вже з моменту проголошення, однак не є загальнообов’язковим, то воно може бути змінене судом, адже незмінність рішення виникає із загальнообов’язковості. Маємо суперечність — рішення є незмінним і одночасно не є таким.

Ототожнення законної сили та виключності³⁷ є іншою крайністю. Фактично тут бачимо продовження позиції М. А. Гурвіча, який ототожнює законну силу та правову дію, а відповідно — законну силу і правові наслідки такої правової дії. Тільки у цьому випадку М. А. Гурвіч подібно до Н. Б. Зейдера зосереджується на одному правовому наслідку — виключності, оскільки вона прямо визначена у цивільному процесуальному законодавстві. Однак виникає питання про доцільність часового співвідношення неспростовності, преюдиційності, виконаності із набранням рішенням суду законної сили. Тим більше з підстав, вже зазначених у статті, неможливість пред’явлення тотожного позову характерна і до набрання рішенням суду законної сили, навіть до його ухвалення — з часу, коли винесена ухвала про прийняття провадження у справі — до ухвалення рішення по справі або до винесення ухвали про залишення заяви без розгляду. Також виникає запитання: якщо провадження є не позовним, а окремим, то виходить, що рішення суду

³² Клейнман А. Ф. Советский гражданский процесс: Учебник. — М.: Изд-во МГУ, 1954. — 407 с.; Советский гражданский процесс: Учебник / Под ред. А. Ф. Клейнмана. — М.: Изд-во МГУ, 1964; Советский гражданский процесс: Учебник / Под ред. А. А. Добровольского. — М.: Изд-во МГУ, 1979.

³³ Советский гражданский процесс: Учебник. — М.: Юридическая литература, 1985.

³⁴ Гурвич М. А. Судебное решение: Теоретические проблемы. — М.: Юридическая литература, 1976. — С. 135.

³⁵ Стефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підручник. — К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2005. — С. 419.

³⁶ Питання моменту набранням рішенням суду законної сили та виникненням у рішення суду окремих ознак, що складають зміст законної сили рішення суду буде присвячене окреме дослідження.

³⁷ Представником цього підходу є М. А. Гурвіч (Гурвич М. А. Судебное решение: Теоретические проблемы. — М.: Юридическая литература, 1976. — 176 с.)

зі справи окремого провадження не набирає законної сили, адже виключність як законна сила означає лише неможливість пред'явлення тотожних позовних вимог, а вимоги у справах окремого провадження не є позовними?

Слід визнати, що такий підхід надзвичайно звужений і не може бути застосований щодо окремого провадження.

Підхід, запропонований М. Й. Штефаном, викликає інтерес. Ним розвивається розуміння законної сили як загальнообов'язковості рішення суду, однак замінює пряму вказівку на загальнообов'язковість вказівкою на особливу якість рішення суду аналогічно до того як можна вважати правову дію особливою якістю індивідуального правового акта. Загальнообов'язковість він вводить в зміст законної сили, а інші ознаки рішення суду — вважає наслідками цієї загальнообов'язковості³⁸. Попри спірність цього підходу, погоджуємося із тим, що законна сила рішення суду — це дійсно особлива якість рішення, яка означає наявність у рішення суду певних ознак, які характеризують його як акт правосуддя. Однак, виводячи ці ознаки із загальнообов'язковості, М. Й. Штефан повторює Н. Б. Зейдера, який ототожнив законну силу із загальнообов'язковістю рішення суду.

Розуміння законної сили як сукупності динамічних та статичних властивостей рішення суду, тобто правової дії з однієї сторони та стабільності з іншої, є компромісом щодо крайнощів перших чотирьох підходів.

З однієї сторони рішення суду із набранням законної сили стає загальнообов'язковим для осіб, що брали участь у справі, інших осіб, суду, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів, підлягає виконанню, за необхідності примусовому. Однак втілення рішення суду в життя утруднюється у випадку, якщо рішення суду може бути в будь-який момент змінене іншим судом прямо (через механізм скасування рішення) або опосередковано (через ухвалення рішення по тотожному позову, яке фактично заперечує дійсність існуючого рішення), або навіть судом, який його ухвалив. Вимоги сторони, визнані судом, можуть не бути втіленими через вказані вище причини. Однак набуття рішенням суду властивостей неспростовності, незмінності, виключності та преюдиційності, зрозуміло за окремими виключеннями³⁹, допомагає втілити рішення суду в життя через забезпечення його стабільності та визначеності правовідносин, встановлених рішенням суду. При цьому ця визначеність надалі сумніву не піддається.

Звичайно, не можна надавати переваги якомусь із елементів законної сили — статичному або динамічному. Статичний елемент забезпечує функціонування динамічного, однак він частково може існувати і поза динамічним елементом. Динамічний елемент законної сили, тобто загальнообов'язковість та виконуваність рішення суду, існує незалежно від статичного елемента, оскільки останній є не причиною існування динамічного елемента, а є гарантією його належного функціонування, тобто реалізації веління, вказаного у рішенні суду.

На жаль, Н. І. Масленникова, виділяючи статичний та динамічний елементи законної сили рішення суду, надала перевагу динамічному елементу, подібно до Н. Б. Зейдера. Вона зазначила, що тільки динамічний елемент законної сили забезпечує примусове втілення в життя велінь, зазначених у рішенні суду⁴⁰, хоча і не зазначала на вторинності ознак виключності, неспростовності, незмінності та преюдиційності. Із перевагою динамічного елемента погодитися не можемо, оскільки втілення наказу, встановленого у рішенні суду, можливе лише за наявності зв'язку динамічного та статичного елемента. Точне втілення в життя рішення суду без гарантування визначеності встановлених обставин та правовідносин є неможливим.

Теорія українського та російського цивільного процесу починаючи із початку 90-х років ХХ ст., принципово нового у розуміння сутності та змісту законної сили рішення суду не внесла.

³⁸ Штефан М. Й. Вказ. праця. — С. 420.

³⁹ Повністю цими ознаками рішення суду не володіє, оскільки може бути переглянута за ново виявленими обставинами, виключними обставинами, оскаржене особами, які участі у справі не брали, та в деяких інших випадках. Відсутність цих винятків із неспростовності та виключності, буквально ототожнення рішення суду із законом "для конкретної справи" є шкідливим, зважаючи на можливість об'єктивної судової помилки і відповідно неможливість її виправлення через скасування рішення суду та ухвалення нового. В той же час питання про доцільність цих виключень буде окремо досліджено.

⁴⁰ Масленникова Н. И. Указ. работа. — С. 8-10.

Українська теорія цивільного процесу фактично визнала розуміння законної сили, запропоноване М. Й. Штефаном та Н. Б. Зейдером⁴¹. Останні дослідження — не виняток.

Так, О. З. Хотинська в зміст законної сили рішення суду вводить загальнообов'язковість, із якої виводить інші елементи законної сили рішення суду⁴², хоча зміст законної сили не визнається, оскільки вважається проявом обов'язковості .

В. М. Беднарська розуміє законну силу як особливу якість рішення суду акта правосуддя поряд із такими якостями як законність, обґрунтованість, обов'язковість⁴³.

Г. П. Тимченко розуміє законну силу рішення суду подібно до Н. І. Масленнікової, вважаючи, що призначення законної сили рішення суду у забезпеченні стабільності та реалізації рішення суду. Водночас він не виділяє категорій “статичних елементів” та “динамічних елементів” законної сили. Переваги якомусь із елементів законної сили ним не надається⁴⁴.

О. М. Шиманович дотримується доволі спірних поглядів. З одного боку вона повторює М. А. Гурвіча та В. В. Комарова, тобто наводить визначення законної сили, що ототожнює її із незмінністю та виключністю⁴⁵. Водночас ці складові законної сили нею визнаються як наслідки набрання рішенням суду законної сили⁴⁶ поряд із обов'язковістю, здійсненністю та преюдиційністю, які однак нею у зміст законної сили не вносяться. Ці ж наслідки нею визнаються одночасно властивостями рішення суду і властивостями законної сили рішення суду⁴⁷.

С. Я. Фурса⁴⁸ та Я. П. Зейкан фактично повторюють М. Й. Штефана, однак Я. П. Зейкан надзвичайно спрощує загальне визначення законної сили рішення суду, яку визначає як таку якість судового акта, в силу якої рішення суду набуває обов'язковості, неспростовності, виключності, преюдиціальності та забезпеченості примусовим виконанням, тобто ототожнює елементи законної сили рішення суду із її правовими наслідками⁴⁹.

Серед новітніх російських досліджень законної сили рішення суду варто виділити такі.

1. Так, М. А. Вікут, подібно до М. Й. Штефана, називає законну силу рішення суду особливою якістю судового рішення, однак подібно до Н. Б. Зейдера ототожнює законну силу із загальнообов'язковістю⁵⁰. Інші ознаки рішення суду, яких набуває рішення по набранню законної сили, М. А. Вікут називає то властивостями рішення, то властивостями законної сили подібно до Н. Б. Зейдера, який також ототожнював правові наслідки, зміст та властивості законної сили рішення суду, що не є з причин, які уже зазначалися, зовсім термінологічно коректно.

2. В. А. Мусін ототожнює законну силу із властивостями рішення суду, тобто правовими наслідками набрання рішенням суду законної сили — обов'язковістю, виключністю та неспростовністю. Преюдиційність та реалізованість він вважає такими, що впливають із сутності законної сили. При цьому В. А. Мусін не намагається в'яснити із якої конкретно властивості рішення суду впливає властивість преюдиційності, вважаючи, що остання впливає із їх сукупності⁵¹.

⁴¹ Так, розуміння законної сили як особливої якості (або властивості) рішення суду, що означає те, що воно стає обов'язковим і набуває певних ознак, зокрема неспростовності, незмінності, виключності, преюдиційності та загальнообов'язковості, характерне для наступних видань: Цивільне процесуальне право України: Навч. посіб. / Безлюдько І. О., Бичкова С. С., Бобрик В. І. та ін.; За заг. ред. С. С. Бичкової. — К.: Атіка, 2006. — С. 264; Цивільний процес: Навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін.; За ред. Ю. В. Білоусова. — К.: Прецедент, 2005. — С. 182; Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Юридична практика, 2006. — С. 330; Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. С. Я. Фурси. — К.: Видавель Фурса С. Я., КНТ, 2007. — С. 571-572. Прямо ототожнює загальнообов'язковість та законну силу В. І. Тертишніков (Тертишніков В. І. Гражданский процесс: Курс лекцій. — Х.: Консум, 2001. — С. 146; Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. — Х.: Консум, 2003. — С. 232-233), хоча при цьому він виділяє загальнообов'язковість і як властивість рішення суду поряд із іншими, які виходять із набрання рішенням суду законної сили. Лише В. В. Комаров наголошує на ототожненні законної сили та правової дії (Цивільне процесуальне право України: Підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, П. І. Радченко та ін.; За ред. В. В. Комарова. — Х.: Основа, 1992. — С. 257).

⁴² Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2006.

⁴³ Беднарська В. М. Перегляд судових рішень за ново виявленими обставинами у кримінальному судочинстві: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2007.

⁴⁴ Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2002.

⁴⁵ Шиманович О. М. Законна сила судового рішення // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 10. — С. 100.

⁴⁶ Шиманович О. М. Судові постанови у цивільному процесі України (на матеріалі рішень і ухвал суду першої інстанції): Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. — Київ, 2005.

⁴⁷ Шиманович О. М. Законна сила судового рішення // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 10. — С. 100.

⁴⁸ Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Вказ. праця. — С. 571-572.

⁴⁹ Зейкан Я. П. Коментар Цивільного процесуального кодексу України. — К.: Юридична практика, 2006. — С. 330.

⁵⁰ Гражданский процесс России: Учебник / Под ред. М. А. Викут. — М.: Юрист, 2004. — С. 294. Подібна позиція і у А. О. Власова (Гражданский процесс Российской Федерации / Под ред. А. А. Власова. — М.: Юрайт-Издат, 2004. — С. 285.)

⁵¹ Гражданский процесс: Учебник. — Изд. третье, перераб. и доп. / Под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота. — М.: ПБОЮЛ Гриженко, 2001. — С. 302.

3. Г. Л. Осокіна, не виділяючи поняття та зміст законної сили рішення суду, виділяє її правові наслідки подібно до М. А. Гурвіча — матеріально-правові (остаточне встановлення правовідносин та фактів, реалізація судового рішення) та процесуально-правові (виключність та преюдиційність рішення суду)⁵².

4. Н. Громов визначає законну силу рішення суду як органічне поєднання властивостей рішення суду, що забезпечують його стійкість та функціонування⁵³. В цьому його позиція схожа із позицією Н. І. Масленнікової.

Проведене дослідження напрацювань українських та російських учених-процесуалістів дозволяє дійти до наступних висновків про сутність та зміст законної сили рішення суду:

1. Законна сила рішення суду першої інстанції, ухваленого у позовному провадженні — це особлива якість рішення суду, органічний зв'язок його правової дії та стабільності, що означає наявність у рішенні суду окремих властивостей, які роблять наказ, що міститься у рішенні суду, підставою для виникнення в учасників процесу прав, обов'язків та відповідальності у сфері матеріального права в межах позовних вимог позивача, а також ознак, що гарантують стабільність цього наказу, правову визначеність у встановлених рішенням суду правовідносинах з метою зняття перешкод у реалізації положень рішення суду, які можуть виникнути через зловживання особами, які брали участь у справі, своїми процесуальними правами на звернення до суду із позовом, на оскарження та на перегляд рішення.

2. Зміст законної сили рішення суду складають ознаки, які забезпечують безпосереднє втілення в життя судового наказу (динамічний елемент законної сили рішення суду), та ознаки, які забезпечують стабільність судового рішення, тобто неможливість його зміни судом, іншим державним органом, у тому числі за заявою особи, що брала участь у справі, а також заборону створення перешкод у виконанні судового рішення через прийняття заяви та подальшого ухвалення рішення за тотожним позовом або повторне доведення вже встановлених обставин та фактів (статичний елемент законної сили рішення суду).

3. Перелік ознак, що складають статичний та динамічний елемент законної сили, у теорії цивільного процесу різний, зокрема в процесуальній літературі виділяються наступні ознаки рішення суду, що набрало законної сили: виключність, неспростовність, незмінність, преюдиційність, загальнообов'язковість та виконуваність (реалізованість).

4. Надання переваги динамічному або статичному елементу законної сили рішення суду приводить до змішування законної сили рішення суду із загальнообов'язковістю рішення або його стабільністю. Однак правова дія та стабільність рішення суду є взаємопов'язані, однак не є причиною один одного, оскільки можуть існувати незалежно один від одного і лише спільно, у взаємозв'язку, спрямованому на виконання рішення суду і забезпечення визначеності права, встановленого рішенням суду, складають законну силу рішення суду.

5. Ознаки рішення суду, які складають статичний та динамічний елементи законної сили рішення суду, не можуть вважатися правовими наслідками рішення суду, оскільки час їх виникнення різний, а набрання рішення суду законної сили є не єдиною підставою виникнення цих ознак.

6. Поняття “правові наслідки набрання рішенням суду законної сили” є вужчим за поняття “елементи законної сили рішення суду”.

Вивчення питання про доцільність внесення окремих ознак рішення суду у динамічний та статичний елемент законної сили рішення суду буде наступним етапом дослідження. Питання про сутність та зміст рішення суду, ухваленого у порядку окремого провадження, судових рішень судів апеляційної та касаційної інстанції, а також судових наказів буде досліджене окремо.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 6 від 27 грудня 2007 року)*

⁵² Осокіна Г. Л. Курс гражданского судопроизводства России. Общая часть: Учебное пособие. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 2002. — С. 223.

⁵³ Громов Н., Кечеруков С. Законная сила судебного решения // Законность. — 1999. — № 2. — С. 37-41.